

Етюди про «Яд Вашем», Єрусалим і... Шоа (Враження від одного листопадового відрядження)

Війна... Напевно, немає на Землі такої людини, кого б вона не зачепила. Всі наступні покоління прагнуть зберегти пам'ять про трагедії, які пережили їхні попередники, взяти уроки, щоб подібне не повторилося, закарбувати у камені, вкласти у слово, прожити у піснях. Але є такі місця, де все це зібрано, як єдине ціле. І одним із таких місць є «Яд Вашем».

Що я знала до поїздки про це місце? Як показала практика, зовсім не багато. Словами відомого грецького філософа Сократа: чим більше я дізнаюся, тим більше розумію, що нічого не знаю. «Яд Вашем» не можна описати чи про нього розповісти – його треба побачити і прожити, зануритися у світ образів, порівнянь і аналогій, які так майстерно створили природа і людина.

Поїздку до Ізраїля у «Яд Вашем» не можна назвати звичайним відрядженням. Я не назву це і банальними словами «освіта» чи «навчання». На мою думку, це частинка життя, важлива, ціннісно переповнена, захоплива. Чи можна без неї прожити? Сьогодні – вже НІ! А вчора – ми не можемо збагнути до кінця цей чудово-чарівний, таємничий світ...

Враження перше. Як може людину освічену здивувати сьогодні місто? Єрусалим здивував. Природа, надихнувши людину на заснування поселення у такому місці, назавжди внесла до ока відвідувачів інтригу. Пагорби і серпантинна дорога, хмари, які пролітають просто перед очима, каміння і вічнозелені ялинки, сонце і... холодний дощ. Це поєднання інформаційної цивілізації і середньовічних традицій. Це згуртування трьох найвідоміших у світі релігій. І це все – один і вічний Єрусалим.

Враження друге. Як можна дізнатися сьогодні про інформацію? Відкрив Інтернет... придбав модну книжку... врешті, пішов до бібліотеки... Але ніщо, я підкреслюю, ніщо не може замінити людського спілкування. І тільки у діалозі, обміні думками, припущеннях і сподіваннях народжується істина. Нам вдалося попрацювати із досить цікавими лекторами, які кожен по-своєму, проте наповнено і пізнавально, старалися долучити нас, слухачів, до історії і традицій єврейської культури, періоду Катастрофи у житті одного народу, житті людства, пам'яті, яка сьогодні оберігається. Коли ми говоримо про учителя, то хочеться сказати: «Талановитий, професіонал, чуйний, ввічливий». Усі ці епітети можна вжити у характеристиці всіх викладачів, які з нами працювали. Проте особливо хочеться відзначити пані Наталю Сігал. Як янгол-охоронець, вона оберігала нашу групу, Учитель із великої літери, чуттєво і проникливо розповідала про історію Катастрофи в історичному музеї «Яд Вашем» і так голосно «мовчала», зайшовши до Дитячого меморіалу. Ви скажете – це її робота? Я скажу – це її життя! Талант пояснити, розповісти, донести, передати, самому відчуваючи і навчити думати серцем інших... Шана і низький уклін, Вам, пані Наталю, за Вашу турботу, милосердя і силу почуттів!

Враження третє. Кілька років тому в мене була нагода відвідати музей Варшавського повстання у Польщі. Це інтерактивний музей, який мене заворожив своєю величиною, підбором експозиційного матеріалу і художнім рішенням. Історичний музей у «Яд Вашем» – це надзвичайне й особливе дійство. Вражає все: і авторський підхід у архітектурі та розміщенні експозицій, і художнє оформлення, і трагедія народу... Маленького народу... Великого народу... Щодня музей відвідують сотні людей і ніхто не залишається байдужим. Фотографії, свідчення очевидців, хроніка, музичний супровід – усе це занурює відвідувача у вир події, яку названо жахливим словом «Катастрофа». Історія відрізняється знаком «у минулому», але якщо в очах біль, страх, смуток, переживання... чи можна про Катастрофу говорити як про минуле? Запитання відкрите. А відповідь очевидна: якщо це болить, отже, не пройшло, рана ще жива, пам'ять жива, люди ще страждають.

Враження четверте. У дитинстві мені бабуся часто розповідала про свою молодість і ті жахіття, які випали на її долю, а я не могла зрозуміти, як одні люди могли

знущатися над іншими, це ж неправильно, не по-людськи. Їй, полонянці концтабору, вдалося вижити, повернутися додому, створити сім'ю... Але жах від пережитого, який з роками перетворився на сумний біль, так і не пройшов. Зустріч із Манею Бігунов мені пригадала мою бабусю. Такий самий сумний біль, який не проходить з роками, гіркота від страждань і туга за близькими. Дуже жаль, що такі зустрічі наворачтають доповідача у світ переживань. Так хочеться, щоб вони назавжди забули про ті страшні роки, щоб не було трагедії у їхніх життях, щоб усі були щасливі. Час лікує?.. Ні, притупляється біль, стираються гострі кутки, але забути пережите не вдається. Схиляю голову перед пані Манею за її силу волі, за горе і страждання, які випали на долю цієї маленької дівчинки, за велику душу і гаряче серце людини, яка, переступивши власний біль, розповідає сьогодні, у цивілізованому світі, про ненависть і зраду, підлість і знущання, приниження і смерть. Сльози наворачтаються... Зрозуміти і пробачити?.. Чи є сьогодні виправдання жорстокості і злу? Ні!

Враження п'яте. Бідна та людина, яка не має продовження. А нація, яка втратила стільки дітей?.. Я багато чула про ті емоції, які переповнюють відвідувачів, хто побував у Дитячому меморіалі. Сьогодні я можу їх зрозуміти. Для мене це стало найсильнішим місцем у всьому меморіалі «Яд Вашем». Колега сказав: «Заспокойся...» Я не змогла. «Не плач...» Але я не плакала, кричала душа. «Подивися в небо...» А там безкрайня безодня... Мабуть, світ втрачає розум, якщо гинуть невинні діти. В ім'я майбутніх поколінь і в пам'ять про загиблих: нехай ніколи на Землі не буде воєн і не гинуть люди!

На цьому враження не закінчуються. Я не знаю, чи усвідомлюють організатори Українського центру вивчення історії Голокосту, що вони роблять для викладачів історії і суспільствознавчих дисциплін, для вітчизняної освіти, але шанобливий вам уклін, колеги, за вашу кропітку роботу, старання, чуйність і толерантність, бо ваша робота – це місія подвижницька!

*Наталія Степанова, методист історії,
правознавства та етики Черкаського ОІПОПП,
завідувач Центру громадянської освіти*

* * *

Заняття семінара були наповнені актуальною науковою, пошуковою інформацією, де кожен учасник міг відкрити для себе багато нового, обговорити, прийняти участь у практичних заняттях і поділитися своїм досвідом викладання теми Катастрофи. Особливо необхідно відзначити заняття по практичному використанню документів, відеоматеріалів. Глибокий емоційний слід залишили екскурсії в музей Катастрофи, Долину громад, зустріч з очевидцем подій Манею Бігунов. Особливу вдячність хотілося б висловити працівникам архіву «Яд Вашем» за можливість працювати з документами і матеріалами, пов'язаними з темою Катастрофи в Полтаві. Тут я знайшов ті документи, до яких не мав доступу в рідному місті. Це списки розстріляних євреїв в Полтаві, в т. ч. і рідних моєї родини. Всі отримані матеріали будуть використані в процесі викладання суспільствознавчих дисциплін в школі. Вони допоможуть мені поглибити пошукову діяльність і розширити знання краєзнавства з своїми учнями, відповісти на їхні запитання, пов'язані з Катастрофою.

*Сергей Дорфман, учитель історії,
ООШ І–ІІІ ст. № 26, Полтава*

* * *

12–21 листопада 2011 р. завдяки співпраці «Яд Вашем» та УЦВІГ група вчителів з України, що займаються проблематикою історії Голокосту та вихованням толерантності молодого покоління, взяли участь у міжнародному науково-методичному семінарі в

Єрусалимі. Подія відбувалася на Святій землі. Тому для кожного з учасників поїздки це була особлива подія в житті.

Розмаїття та різнобарв'я, конгломерат ідей та поглядів, полікультурність та плюралізм – так можна охарактеризувати перші враження від прожитого. Учасники семінару привезли на батьківщину неоціненний багаж, яким нас навантажували екскурсоводи та лектори. Щодо останніх, то хочу висловити вдячність організаторам за їх підбір. Власне, високий якісний склад (практично всі викладачі – доктори та кандидати наук) завжди був ознакою форумів, що організовує УЦВІГ. Однак у контексті семінару в Єрусалимі хотілося б окремо виділити д-ра Ірит Абрамські та п. Ноа Сігал, спілкування з якими мало не лише науковий характер. Словами учасниці семінару – вони для групи залишилися символами Єрусалима.

Щодо нашої роботи, то вже в перший день занять під час лекції «Євреї та Бог» своєю наступально-агресивною манерою викладання всіх заінтригував д-р Пінхас Полонський. Лектор зупинився на вибогах неприйняття євреїв християнським світом, внеску діячів церкви (зокрема, Августина Блаженного) у розвиток юдофобії, проаналізував суть теорій заміщення й доповнення християнства та іудаїзму. Тези доповіді викликали більше запитань, аніж давали відповідей. Уже на початку семінару було розпочато гостру дискусію. Це, здається, єдина лекція за 10 днів, де лектор та слухачі залишилися кожен при своїй думці.

Лекція «Єврейська громада від Середньовіччя до Нового часу» д-ра Ілії Лур'є була присвячена ролі та функціям єврейської общини, які вона виконувала в житті кожного єврея. Розглянувши структуру управління, лектор наголосив на особливості рабина в ієрархії єврейської громади. Насиченою фактами була лекція д-ра Арона Шнеєра «Радянське єврейство між двома світовими війнами». Лектор не лише показав, як антисемітизм у СРСР позначився на долі євреїв, а й дав відповідь, чому деякі євреї таку владу підтримали. Д-р Михайло Вайскопф під час занять «Антисемітизм в історичній перспективі» розглянув розвиток антисемітських поглядів в історії євреїв, а також навів країни, де не існувало антисемітизму. Таких було лише три: Китай, Грузія та Індія. Лекція Вайскопфа фактологічно перегукувалася з тезами А. Шнеєра. Обоє зазначали негативну роль християнської церкви у встановленні антисемітських поглядів. Зупинившись на Хрестових походах, Вайскопф зазначив, що саме з них розпочалося систематичне переслідування євреїв. У Росії окремою сторінкою став розвиток юдофобії за Івана Грозного та Петра Великого. Чудову презентацію на тему «Нацистська ідеологія та євреї» підготувала д-р Ірит Абрамські. Принципи нацистської ідеології науковець зобразила поєднанням 4 факторів: расизм, тоталітаризм, мілітаризм та антисемітизм. Д-р Даніель Романовський розглядав проблеми Катастрофи в Україні та на інших окупованих територіях СРСР, а також поведінку місцевого населення. Хоча, на власний суб'єктивізм, української специфіки в лекції було замало, а на це потрібно звернути увагу, зважаючи, яка аудиторія була присутня. Повну періодизацію Катастрофи д-р Ірит Абрамські подала в лекції «Ізраїльське суспільство та Катастрофа». На сьогодні мусимо констатувати факт, що в Ізраїлі розвивається так званий новий антисемітизм, який заперечує право держави на існування. Концепція «Ізраїль – втілення вічного зла» успішно пропагується в деяких колах.

Морально-науковим можна назвати практикум д-ра Абрамські «Дилеми bystanders». Заняття засвідчило, наскільки неоднозначним може бути становище «тих, хто спостерігає». Байдушими чи співчутливими, емпатійними або нечуйними – кожен обирав своє. Конструктивну дискусію спровокувала п. Ноа Сігал під час лекції про Праведників народів світу. Чи надавати таке звання Андрею Шептицькому? Лунали різні аргументи «за» та «проти», і всі вони мали право на існування. Всі знають вислів «хто врятував одну душу – врятував цілий світ», однак одного факту спасіння єврея недостатньо для визнання людини Праведником. Велике значення мають мотиви, якими керувався спаситель. П. Анна Копаїв із Дому борців гетто в лекції «Єврейська молодь та рух опору» актуалізувала

вивчення руху опору євреїв. В радянській історіографії євреї зображувалися як вівці, що йшли на смерть. Тому дослідження опору євреїв – це розвінчання ще одного міфу про неспроможність євреїв воювати та захистити себе. Адже спротив чинив не лише той, хто піднімав повстання в гетто, а й хто добував кусок хліба, навчав учнів, записував події Катастрофи. Як на мене – спротив чинили всі євреї без винятку, адже вони існували, а це вже суперечило догмам нацизму. Слова нобелівського лауреата Елі Візеля «Не всі жертви нацизму були євреями, та всі євреї були жертвами нацизму» стали влучним епіграфом не лише до лекції д-ра Зої Копельман на тему єврейського опору в літературі, а й усього нашого семінару. Лекція «Катастрофа і геноцид» д-р Рафі Ваго розставила «всі крапки над і» щодо термінології Катастрофи. Порівнюючи з іншими геноцидами, лектор навів унікальні та універсальні риси Голокосту, що вивчають на сьогодні провідні вчені. Одні заперечують унікальність Катастрофи, інші, навпаки – обстоюють її унікальні риси. Серед переконливих доказів унікальності можна назвати те, що методи та способи знищення під час Катастрофи не знали аналогів, вперше в історії було оголошено війну на тотальне винищення.

«Чи вічний антисемітизм» – відповідь на це та інші запитання ми намагалися знайти у фахівців з вивчення Голокості під час занять у навчальному центрі «Яд Вашем». Вислуховуючи записані відповіді обраних нами спеціалістів на наші запитання, ми заочно з ними дискутували та ділилися власними думками.

Відвідування історичного музею «Яд Вашем» (п. Маша Поллак-Розенберг, п. Ноа Сігал) стало однією з найзначущих подій перебування в Єрусалимі. Величезні зали, електронні монітори, з яких лунали голоси очевидців та свідків Катастрофи – все це справило неймовірне враження від почутого, побаченого, пережитого. Кількість експонатів та інформативна завантаженість матеріалом у залах вражає. Можна провести весь день у музеї, вивчаючи історію Голокосту, однак усього не оглянеш. Кожен бачив Катастрофу по-своєму, однак відчуття були ті самі...

Під час практикуму про єврейство Польщі та дилеми єврейського керівництва нам довелося побувати в ролі учнів, що виконували своє домашнє завдання. Об'єднавшись у групи, ми намагалися розв'язати складні дилеми, які стояли перед керівниками гетто: чинити опір, не видавати нікого чи видати потрібну людину, щоби врятувати решту... Дилем для керівництва вистачало, психологічне навантаження було неймовірне, тому деякі покінчували життя самогубством. Доля всіх керівників гетто була однаковою, незалежно від ступеня їхньої співпраці з німцями.

Як дослідник краєзнавчих аспектів теми, з нетерпінням чекав знайомства з бібліотекою та архівом «Яд Вашем». Приємно вразила база (електронна в тому числі), де зібрані документи та матеріали провідних архівів світу (Росія, Ізраїль, Україна, Польща). На жаль, на їх опрацювання в програмі семінару окремо не було закладено часу, що для мене мало нотки осаду. Це, мабуть, єдиний мінус.

Зустріч із очевидцем Катастрофи Манею Бігунов була надзвичайно емоційною. Жінка розповідала, які важкі випробування випали на її долю. Наприкінці свого життя вона стала віруючою людиною, адже, за її словами, лише невидима сила спасла її від смерті.

П. Ноа Сігал та д-р Ірит Абрамські провели цікаві екскурсії по комплексу «Яд Вашем» (алея Праведників, площа Варшавського гетто, Зал пам'яті). Яскраво закарбувалася в пам'яті Долина общин. В експозиції – вигравірувані на величких каменях-скелях назви єврейських громад зі всього світу, які були знищені під час нацизму. Кожен із нас відшуковував свій регіон, область, конкретну общину. Важливо було бачити, як за десятки тисяч кілометрів від дому шанується пам'ять твоєї місцини.

Окремою сторінкою семінару слід згадати екскурсії групи визначними місцями Ізраїля. Можливо, хтось скаже, що їм можна було б приділити більше часу під час перебування в Єрусалимі. Однак слід пам'ятати, що приїхали ми на науковий семінар.

Приємним доповненням до форуму стали екскурсії на Масаду, Мертве море, до Йорданської долини, на озеро Кінерет та Голанські висоти.

Наостанок хотілося б подякувати організаторам семінару за чудову можливість стажування. Важливо, що учасники семінару не лише отримали відповіді на свої запитання від науковців та пропонували свої шляхи вирішення окремих аспектів теми. Після спілкування та обміну досвідом із колегами усвідомлення важливості теми, якою займаєшся, посилилося, а ентузіазм та мотивація роботи зросли.

*Роман Михальчук,
вчитель історії та правознавства
навчально-виховного комплексу «Престиж», м. Рівне.*

* * *

Оскільки ми мали перед собою інтелектуальну мету – взяти участь у науковому семінарі, то поділюсь спочатку враженням від лекцій та практичних занять. Якщо оцінювати їх за шкільною 12-бальною системою, то якість організованого для нас навчання була на всі 13 балів! Лектори без жодного аркуша паперу, досконало володіючи інформацією з власної теми, методично будуючи свої заняття, неодноразово викликали у нас дискусії та захоплення. Кожне прізвище заслуговує на повагу. Але мені видалася особливо цікавою (як для вчителя мови та літератури) лекція Зої Копельман про «Рух опору євреїв у літературі». Змістовними, емоційно насиченими завжди були лекції Ірит Абрамські та Ноа Сігал! Перша – шикарна, стильна, справжня леді, вона розповідала про все настільки емоційно, з такою виразністю в голосі, у міміці, що вистачало просто дивитися на неї, щоб зрозуміти: Катастрофа зачепила її серце, а отже, ніхто не має права заперечувати її! Інша – делікатна, витончена, приємна у спілкуванні, з почуттям гумору, вона змогла вразити підбором кінострічок про Катастрофу, різновидів документів. Їхні практичні роботи завжди були цікавими та творчими. Ще й досі десь у мені лунає голос Ноа, яка читає напам'ять рядки: «Мама, можна уже плакати?», а Ірит дає власний коментар, на який важко знайти якесь зауваження!

Єрусалим! Я справді закохалася у кожну його місцину! Незважаючи на те, що місто буквально стоїть на камені, воно зелене, чисте, затишне! А чого варто відвідати Старе місто? Ступити тими вулицями, якими проходив понад дві тисячі років тому Ісус! Я й досі не вірю, що була в Храмі Гроба Господнього, що піднялася на Голгофу, що торкнулася святого каменя, де відбулося миропомазання Христа перед Його воскресінням! Познайомила нас з Єрусалимом цікава, неординарна жінка – Лариса Єрман, гід нашої групи. Показуючи якусь пам'ятку, в ту ж мить вона оповідала її історію. І розповідь ця не була сухою, монотонною, а навпаки – образною, влучною, з деякими неологізмами, що є результатом досвіду в екскурсоводстві! З п. Ларисою ми побували на Мертвому морі, у Назареті, у найдавнішому місті – Капернаумі!

Та все ж таки найбільші враження залишилися від меморіального комплексу «Яд Вашем». Школа, музеї, Долина громад, Алея дерев, які висаджено на честь Праведників світу, – це аж ніяк не повний перелік усього того, що розташовано на території «Яд Вашем». Долина єврейських общин довоєнного періоду приємно вразила, адже всі ми віднайшли на тих кам'яних брилах відбитки назв наших містечок. Вражає кропітка праця, пророблена співробітниками «Яд Вашем», коли по всьому світу по краплинці збиралася інформація, досліджувалися поселення, а потім підбивалась сумна статистика втрачених, убитих, винищених людей. Досі в пам'яті оживають картини із нового музею, «живого музею», де лунають пісні з радіо, де демонструються відеоплівки, де жахливі фото розстрілів змушують задуматися: «За що?». Досі перед очима остання зала, що зроблена у вигляді купола, і зверху колом розміщені фото тих, що загинули... Питання змінюється на «А скільки їх?». І найжахливіше те, що ніхто не може дати точної відповіді! Так, офіційно – 6 млн, а насправді? А потім був Дитячий меморіальний комплекс... Я можу з

упевненістю сказати, що то не просто будівля, то царство дитячих душ! Скло... Свічки... І голос, який, мов молитву, проказує ім'я, прізвище, вік тих, у кого забрали дитинство, кому не судилося побачити свого майбутнього, кому довелося розплачуватись життям лише за те, що на його грудях мама мусила нашити зірку Давида...

Щоб передати все, що вразило, щоб переказати свої відчуття після семінару в Єрусалимі, мені, напевно, не вистачить ще однієї сторінки! Спогади самі штовхаються, вириваються із голови...

Хочеться подякувати керівникові Українського центру вивчення історії Голокосту А. Подольському за можливість узяти участь у цьому семінарі, за турботу (Анатолій Юхимович по-батьківськи турботливо нас проводжав та зустрічав в аеропорту). В думках уже давно визрівають ідеї майбутньої співпраці: це і написання робіт, і дослідження окремих доль представників єврейського народу. Вірю, що те все можна реалізувати!

Пройшовши суворий контроль в аеропорту «Бен Гуріон», із сувенірами, з книгами від «Яд Вашем», після тригодинного перельоту ми ступили на українську землю... І лише тоді я усвідомила, де була і що бачила... Прощаючись із колегами, які насправді стали такими близькими, хотілося повернути час назад, прожити ще і ще раз ті незабутні миті...

*Олена Бабенко, вчитель української мови та літератури,
Миколаївська область, Братський район,
Новокостянтинівська ООШ І–ІІІ ст.*

* * *

Перебування на семінарі в Ізраїлі залишило після себе дійсно море вражень, до кінця мною ще не осмислених, навіть тепер. Звичайно, я розуміла і навіть була впевнена, що організація буде на високому рівні, що я отримаю дійсно корисні поради та інформацію, яку реально зможу використати у своїй роботі. Насправді мої очікування були перевершені, всі дні семінару я отримувала велике задоволення від зустрічей із надзвичайно професійними і абсолютно відкритими для спілкування викладачами. Досить важко виділити когось конкретно, але, мабуть, особливо запам'яталися лекції Ілії Лур'є, Арона Шнеєра, Михайла Вайскопфа, Зої Копельман. Дуже добре, що до програми були внесені практикуми, зокрема про єврейство у Польщі, це дало нам можливість проявити творчість і побачити різні варіанти та підходи до розкриття питання.

Відвідування музею «Яд Вашем»... Подібного підходу до оформлення експозиції я не зустрічала. На перший погляд, є величезне нагромадження матеріалів, тому самостійні екскурсії будуть менш ефективними, а от дякуючи майстерності екскурсіводів дійсно вміло розставляються важливі акценти. Для нас було важливо поділитися своїм досвідом, тому презентації учасників семінару були корисними. Власне, мені хотілося б подякувати колезі з Тернополя Любові Шашурі за цікаві ідеї щодо використання на заняттях щоденника Анни Франк.

Як завжди після корисного семінару, з'явилося тільки більше запитань, аніж було до того, але це є підтвердженням, що робота пройшла плідно і не дарма. Я ще раз переконалася, що тема Голокосту змушує пробудитися в нас, а отже, і в наших учнів почуттям, які молоде покоління проявляє не часто – я маю на увазі співчуття, співпереживання, толерантність. Ознайомлюючи дітей з темою Катастрофи, я зрозуміла, що це потрібно робити дуже обережно, акуратно і навіть дещо дозовано.

Нічого цього б не сталося, якби не діяльність Українського центру вивчення історії Голокосту. Велика подяка працівникам Центру за терпіння і вміння працювати в складних обставинах, за доброзичливу атмосферу, яка завжди панує на зустрічах, що організовує Центр.

*Олена Підберезна, учитель історії
спеціалізованої школи № 250, Київ*

